

בעניין בליעה ופליטה בכלי מתכת שבימינו - בעקבות השו"ע והרמ"א

מבוא
בחינה מדעית אל מול השימוש בכללי הוראה
הספק בשיטת השו"ע והמנהג המובא ברמ"א
פוסקי אשכנז
שיטת הרמ"א העולה מיישוב סתירה בין שתי הוראותיו
הסייגים
סיכום ושתי הערות

מבוא¹

בגיליונות הקודמים של 'המעין' שבה והונחה לפני המעינים (תרתי משמע) השאלה בדבר גדרי הבליעה והפליטה בכלי מתכת שבימינו. שאלה זו, למעשה, מורכבת משתי שאלות עוקבות: השאלה הראשונה היא שאלה **במציאות ובמחקר המדעי**: מהן הבדיקות התקפות ומהי מידת הדיוק הנדרשת לשם הוכחת הטענה שבכלי מתכת הנהוגים בשימוש כיום אין בליעה ופליטה בבישול או בצלייה, ואף שבזמן מתן תורה כלי מתכת בלעו ופלטו². השאלה השנייה היא שאלה **הלכתית** המתעוררת בעקבות הכרעה מקלה בשאלה הראשונה: והיה ויימצא כלי מתכת שבעקבות שיטות ייצור הכלים הנהוגות בימינו הוא אינו בולע וממילא גם אינו פולט, האם יש בכך כדי לעצב מחדש את ההלכות המקובלות בענייני איסור והיתר? בשאלה הראשונה אין מאמר זה עוסק כלל, אלא אך ורק בשאלה השנייה, המתעוררת, כאמור, אחר הכרעה מקלה בשאלה הראשונה.

1 בשנת תשס"ד זכיתי להוציא לאור בהוצאת מכון התורה והארץ שבכפר דרום תובב"א את הספר 'מלכת שבא' חלק שני, 'חידושים וביאורים להגהות הרמ"א על פסקי השו"ע במספר סוגיות בדיני איסור והיתר על פי הנאמר ביתר חיבוריו ובעיקר על פי הנאמר ב"דרכי משה" וב"תורת חטאת" וכן על פי ספר "איסור והיתר הארוך". הנכתב פה הוא הרחבה של רעיונות שניצניהם או אף פרחיהם נכתבו כבר בספר זה. יהי מאמר זה מצבת זיכרון לקול התורה שנשבת מכולל 'טל אורות' שבכפר דרום; כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה' (חגיגה ה, ב). המאמר נשלח למערכת 'המעין' בחודש שבט תשע"ג.

2 במדבר לא, כא - כג; וראה גם ויקרא ו, כא.

עתה נלביש שאלה זה האחרונה בלבוש קונקרטי: פוסק השו"ע ביו"ד סימן צח סע' ד בעיבוד לשון הטור:

איסור שנתבשל עם היתר אפילו מכירו והוא שלם וזרקו צריך שישים כנגד כל האיסור מפני שאין אנו יודעים כמה יצא ממנו, לפיכך המבשל בקדרת איסור שהיא בת יומא או תחב כף של איסור בהיתר צריך שישים כנגד כל הקדירה וכנגד כל מה שתחב מהכף, שאין אנו יודעין כמה בלעו³, בין שהם של חרס או עץ או מתכת...

הדין במקרה שידועה מידת האיסור שהכלי נחשף אליו נפסק בסעיף ה שם⁴. במקרה שבסעיף ד לא ניתן למדוד את שיעור האיסור שהכלי נחשף אליו או שהכלי נחשף לשיעור המקסימלי האפשרי, ועל כן הכריעו הטור והשו"ע כדעת המחמירים שיש לשער שישים נגד כל הקדרה והכף שאין אנו יודעין כמה בלעו, בין שהם של חרס או עץ או מתכת⁵. לכך הסכימו גם פוסקי אשכנז, וכמבואר בספר איסור והיתר כלל לז דין א-ג.

עתה מתעוררת השאלה מה יהיה הדין כאשר בגלל טיבו של הכלי טעם האיסור כלל לא נבלע בו? אולי בכה"ג יש להקל בדין ההיתר שיתבשל בכלי זה, שלא יהיה צריך לשער בו מאום נגד טעם האיסור, והוא יישאר בהיתרו!⁶

- 3 ולעניין בשר בחלב, ראה בשו"ע סימן צד, א וראה גם ת"ח כלל פה דין טו.
- 4 ראה גם שו"ע סימן צד סע' ו. וראה גם בהלכות הגעלת כלים שם נקבעת איכות ההכשר לפי רוב תשמישו של הכלי; היינו שוב שימוש בבחינה במציאות של שיעור האיסור שהכלי נחשף אליו; עי' בשו"ע או"ח סימן תנא סע' ו.
- 5 ראה ב"י סימן צד ד"ה 'התוחב כף חולבת' ובבדק הבית שם, וכן בב"י סימן צח ד"ה 'מצאתי כתוב דכבד ובשר' ובבדק הבית שם; ראה גם ש"ך שם ס"ק יב.
- 6 שלושה סייגים לשאלה אליה מיוחד מאמרנו, מתבקשים להיאמר פה:
 - א. לעניין כלים שנתחדשו אחר מתן תורה, פשיטא שאם אכן מתברר בוודאות שהכלים הללו אינם בולעים ואינם פולטים שאין להחמיר בדיניהם, וכשם שמצאנו דיון ארוך לעניין הצורך/התועלת בהגעלת כלי זכוכית וכלי אמייל וכלי דוראלקס בימינו. ראה טושו"ע או"ח סימן תנא סעיף כו ובדרכ"מ שם אות יט וברמ"א ובמ"ב שם, ושם סעיף כג-כד.
 - ב. עוד נראה ברור, גם לאידך גיסא, שלו יתחדש בימינו כלי שלא היה בימי קדם, ולמראית העין הוא גם בולע ופולט, כולם מודים שיש להחמיר בדינו. ראה סוגיית פסחים ל, ב: 'חזינא להו דמידיית; אלמא בלעי ואסירי', ובדומה, ראה בסוגיית ע"ז לג, ב - לד, א; נפסקו בשו"ע או"ח סימן תנא סעיף כג, וכן ביו"ד סימן קלה סעיפים ה-ו.
 - ג. אם כלי האיסור לא קונח במטלית או לא הודח במים טרם בישול ההיתר בו, פשיטא שצריך שיהיה בהיתר ס' לפחות נגד ממשות האיסור שדבוקה בדפנות. ראה שו"ע יו"ד סימן צה סע' ג, וברמ"א בסימן קג סע' ה ולעניין השאלה אם גם קינוח סתמי מהני כהדחה במים, ואולי דווקא קינוח היטב מהני כהדחה, ראה סתימת בעל השו"ע חיו"ד סימן סט סע' טז, ולעומתה, דעת ה"ש אומרים שם, ובפרשנותו בט"ז שם ס"ק לט ובש"ך שם ס"ק סו וברע"א על הדף שם ס"ק לח; כמו כן, ראה בט"ז בסימן צא ס"ק ג ובש"ך שם ס"ק ג, ואכמ"ל.

בחינה מדעית אל מול השימוש בכללי הוראה

טרם נתקדם נעיר, שלכאורה מסוגיית פסחים עד, ב עולה שבדיקה עובדתית מדעית אינה גרועה מכללי ההוראה של איסור והיתר אף במקום שוודאי לנו שנבלע איסור בחתיכה, ואדרבה, היא אף עדיפה על שימוש בכללי ההוראה המקובלים:

אמר רבה: האי מולייתא שריא. אמר ליה אביי: והא קא בלע דמא! אמר ליה: כבולעה כך פולטה... והא רבא איקלע לבי ריש גלותא וטפלו ליה בר אוזא, אמר: אי לא דחזיתיה דזיג כוזא חיורא לא אכלי מיניה, ואי סלקא דעתך כבולעו כך פולטו מאי איריא כי זיג - אפילו כי לא זיג נמי! התם בחיורתא, דשריר.

גם המקשה בדיון זה וגם המתרחץ הסכימו שכדי להתיר את בר האוואז רבא לא היה יכול להשתמש בכלל ההוראה האומר ש'כבולעו כך פולטו', ונחלקו רק בטעם הדבר. שניהם גם הסכימו שלא קיימת 'בליעה הלכתית' וירטואלית שתחייב את רבא לאסור את בר האוואז, ושניתן היה להתיר את אכילת בר האוואז טרם טעימתו למן הרגע שיש לכשרותו אינדיקציה מציאותית מדעית (צבעו החיור).

בדיקה זו שעשה רבא גם נפסקה להלכה, אך לדינא אין להשתמש בה משום שאין אנו בקיאים, וכפי שכתבו הטור והשו"ע ביו"ד סימן עח. מכאן שמדינא דגמרא ניתן להתיר גם חתיכה שטעם האיסור כבר נבלע בה אם מבחינה מציאותית מדעית ברור שאין בה טעם של איסור, ולא רק תוך בשימוש בכללי הוראה (כדוגמת הכלל: 'כבולעו כן פולטו'⁷); כל שיש לשאול הוא האם גם כיום ניתן להשתמש בבדיקות מדעיות כדי להוכיח שמלכתחילה טעם האיסור לא נבלע בדפנות הכלי או לא נפלט מהן אל החתיכה.

הספק בשיטת השו"ע והמנהג המובא ברמ"א

נפסק בשו"ע חיו"ד סימן צח סע' א:

איסור שנתערב בהיתר מין בשאינו מינו, כגון חלב שנתערב בבשר, יטעמנו גוי. אם אומר שאין בו טעם חלב, או שאומר שיש בו טעם אלא שהוא פגום, מותר... וצריך שלא ידע שסומכין עליו. ואם אין שם גוי לטועמו משערינן בשישים. וכן אם הוא מין במינו כיון דליכא למיקם אטעמא משערים בשישים.

מרבן בשו"ע נקט כשיטת הפוסקים שקפילא שהוזכר בגמרא הוא לקולא, וכשאין טעם איסור מורגש בחתיכה אין החתיכה נאסרת, אפילו אין בחתיכה שישים נגד

7 אמנם, למעשה, נהגו בני אשכנז להחמיר, ושלא לומר 'כבולעו כן פולטו' להיתר אותה חתיכה עצמה שנאסרה תחילה מבליעת טעם איסור; ראה, למשל, בשו"ע וברמ"א חיו"ד סימן צב, ד ועוד.

ממשות האיסור שנתערב בה. יתכן אם כן לומר שלפוסקים לפי השו"ע ניתן להשתמש במחקר מדעי השולל בליעת טעם בכלי מתכת כדי להתיר חתיכת היתר שתתבשל בכלי מתכת של איסור⁸, ואולי אף כדי להתיר לבשל היתר בכלי הזה אף לכתחילה⁹; אם נאמן הגוי לומר שאין טעם האיסור מורגש או משביח בחתיכת היתר אף כשבוודאי נתערבה ממשות האיסור בהיתר ואין בהיתר שישים כנגדה, ודאי שאין לשלול נאמנות מהחוקרים - וביניהם יראים ושלמים - האומרים שאין טעם האיסור נרגש בחתיכת היתר משום שמלכתחילה לא נפלט אליה¹⁰.

מאידך גיסא, ניתן לחלוק ולומר, שאין בדיקה זו שלא נפלט מהכלי כל טעם של איסור, עדיפה מבדיקה הקובעת כמה מטעם האיסור נפלט מהכלי, לגביה הורו הטור בסימן צח והשו"ע והרמ"א בסע' ד שם שאין להתחשב בה, ואף שנעשתה באומדן יפה! אמנם, בכמה מקומות הכריע, מרן בעל השו"ע להחמיר בדין כלי מתכת כדין שאר כלים¹¹, אך אין להביא מכך כל ראיה לחומרא, כיוון שניתן לומר שכל הוראה שתימצא בשו"ע להחמיר לא באה אלא למציאות שאין לנו דרך לברר שטעם האיסור לא נפלט אל החתיכה. אדרבה, מתוך שהקל השו"ע בדין כלי זכוכית, נפתח הפתח לדון, שמא היה השו"ע מקל אף בכלי מתכת של ימינו.

הרמ"א בסימן צח סע' א נחלק על השו"ע וכתב: "ואין נוהגים עכשיו לסמוך על גוי, ומשערין הכל בשישים"¹². על פי הש"ך שם ס"ק ה אין במנהג זה אלא מה שכתוב

8 בגוף המאמר דנתי באפשרות לומר שבחינה מדעית תועיל לדעת השו"ע במציאות בה נאמרה ההלכה שבסימן צח סע' א, והיא מציאות של מין בשאינו מינו. ק"ו מעתה שתועיל בחינה מדעית אף למציאות של מין במינו, כיוון שבכה"ג פוסק השו"ע שהאיסור בטל מדאורייתא ברוב, ורק חכמים הם שהחמירו להצריך את שיעור השישים בהיתר נגד האיסור (ראה שו"ע סימן צח סע' ב ובט"ז ובש"ך שם, וכן באו"ה כלל כג דין א). עוד נראה לומר בדעת השו"ע, שבחינה מדעית תועיל אף למציאות שהאיסור אוסר את ההיתר מן התורה במשהו, שאם תהיה בחינה מדעית שתוכיח שכלל לא נפלט טעם איסור להיתר אין כל סיבה לאסור; וראה גם ש"ך סימן צח ס"ק ו.

9 ראה טושו"ע או"ח סימן תנא סע' כב, ולעומת זה את הנפסק ביו"ד סימן צא סע' ב, ואכמ"ל.
10 בש"ך בסימן צח ס"ק ד דייק בלשון השו"ע שם שדעת השו"ע היא: "ולא אמרינן לשער בשישים אלא היכא דלא אפשר למיקם עלה דמילתא, כגון שאין שם גוי"... מדבריו עולה, שאם נכריע בדעת השו"ע שלבחינה מדעית יש משמעות הלכתית (איכא למיקם עלה דמילתא) הרי שהיא תהיה עדיפה מהמדידה אם יש שישים בהיתר נגד עובי הכלי, ואדרבה יש חובה לעשותה.

11 סימן צח סע' ד הנ"ל, וכן בסימן קלה סע' ח לגבי יין נסך.

12 המנהג המובא ברמ"א קובע לא רק שאין להאמין לגוי מסל"ת, אלא גם לא לגוי אומן, 'קפילא'; וצ"ע, מאי שנא מהנפסק בשו"ע או"ח ס' כ סע' א שתגר גוי נאמן להעיד שטלית מצויצת שנמכרת על ידו נלקחה מישראל 'דלא מרע נפשיה'. מניין התשובות לשאלה זו יהיה לפחות כמניין ההסברים שניתנו למנהג זה; ראה לקמן. גם בשו"ע או"ח סימן שכח סע' י האמין הרמ"א לרופא גוי האומר שחולי הוא מסוכן ושיש לחלל עליו את השבת, ושלא את הנאמנות רק מגוי שאינו רופא; גם האו"ה בכלל נט סע' לז פסק כשיטת הרא"ש והמרדכי שמתרפאים מרופא גוי מפני שלא מרע חזקתיה.

בו, ורק על גוי נהגו האידנא שלא לסמוך, אבל יהודי נאמן להעיד שאין טעם איסור מורגש בחתיכה אף שאין בה שישים נגד האיסור. רע"א בגיליון השו"ע שם מסכים עם הש"ך שהמנהג הנפסק ברמ"א אינו חומרא העומדת בזכות עצמה, אך לדבריו חומרא זו אוסרת גם לסמוך על עדות טעימה של ישראל מחשש לשיטת רש"י שדין קפילא שהוזכר בגמרא הוא לחומרא (רק כאשר האיסור כבר בטל בשישים), ורק היכא דליכא קפילא סמכינן אשיעור שישים בלחוד¹³. הגר"א בביאורו שם ס"ק ו מוכיח שלא ייתכן לומר ששיטת הרמ"א היא מחשש גם לשיטת רש"י, ולדבריו מנהג זה שמובא ברמ"א הוא מנהג עצמאי מוחלט לאיסור בימינו כל חתיכה של היתר שאין בה שישים נגד **ממשות** האיסור שנפל לתוכה, ואפילו המציאות היא שהאיסור כלל אינו נותן בה טעם. וכן משתמע גם מהאגור המובא בדרכי משה שם אות א, ושמובא גם בת"ח כלל פה דין יט (וכבר הש"ך עצמו הביא את דעת בעל עטרת זהב שכך סבר)¹⁴. על פי שיטת הש"ך בדעת הרמ"א בסימן צח סע' א ניתן יהיה להתיר את חתיכת ההיתר שנתבשלה בכלי מתכת של איסור רק אם הבדיקות המדעיות (וגם בדיקת התקיפות של אותן בדיקות) תעשינה על ידי יהודים יר"ש. על פי שיטת הגר"א ורע"א בביאור המנהג המובא ברמ"א, אין כל נגיעה של מנהג מחמיר זה בשאלה שלה מאמר זה נועד להשיב, כיוון שכשחתיכת ההיתר מתבשלת בכלי של איסור לעולם אין בה מממשות האיסור אלא רק **מטעמו**, ואם גם טעם לא נפלט אליה, על פי בדיקה תקפה ואמינה, בוודאי שאין להחמיר.

פוסקי אשכנז

ספר איסור והיתר הארוך כלל לו דין יד¹⁵:

אבל ברתיחת מליחה ודאי מותר לכתחילה לחתוך (בה) בשר מלוח שלא הודח בסכין [של] בשר אפילו אם החתיכה שמינה, דאיסור שבה הוא

13 ראה טור ריש סימן צח.

14 בספר או"ה כלל כג סוף דין א עסק בשיעור שצריך שיהיה בהיתר נגד ממשות האיסור, וסיים בהבאת שיטת רש"י שקפילא שהוזכר בגמרא הוא לחומרא, ואפילו איכא קפילא בעינן שיהיה בחתיכת ההיתר שישים נגד ממשות האיסור שנפל לתוכה. ידוע למעיינים שבהלכות איסור והיתר ידו של הרמ"א לא זזה מתוך ידו של בעל האו"ה, ואף על פי כן בספר ת"ח וגם בדרכ"מ נמנע הרמ"א מלציין את מקור למנהג לשער הכל בשישים בספר או"ה, ותחתיו ציין לשיטת האגור. מכאן ראייה ברורה לשיטת הגר"א, שמנהג זה המובא בכל חיבורי הרמ"א אינו מחשש לשיטת רש"י; אך מכאן גם יש אסמכתא לסברת רע"א שיש פוסקים שחוששים לשיטת רש"י - בעל או"ה.

15 רבנו יונה אשכנזי מחבר הספר 'איסור והיתר' היה מתלמידיו של ר' ישראל איסרלין (חמהרא"י, מחבר תרומת הדשן והגהות שערי דורא); כדי להבדיל ספר זה מספרים אחרים שכונו 'איסור והיתר' נתכנה הספר בשם: 'איסור והיתר הארוך' (ובראשי תיבות: 'או"ה'). וראה גם במבוא לספרי 'מלכת שבא' חלק שני).

צונן¹⁶ ולא נבלע בסכין, אך הדחה [של הסכין לפני החיתוך] צריך מחמת המלח וציר בעין שעליו.

וה"ה אפילו נחתך בסכין מקונח של איסור, דהוי טהור מליח וטמא תפל.

וכ"ש ברזל הקשה שמותר בהדחה בעלמא.

מיהו אם אינו יודע שקינח הסכין צריך לקלוף הבשר, דמאחר דחשוב כרותח לגבי אוכלין אף לאחר שיעור מליחתו כדאיתא לעיל - בלע מיהו הכא ג"כ אגב דוחקא דסכינא מאיסור בעין שעליו כדי קליפה. שאילה.

הדין נחלק לארבעה תתי דינים: [א] מותר לכתחילה לחתוך בסכין בשרי חתיכה שנמלחה וטרם הודחה, ואף שהחתיכה עדיין מכוסה במלח ובציר של איסור (הוא הדם שנפלט), אך הסכין חייבת בהדחה. [ב] החתיכה הנמלחת עצמה לא נאסרת אפילו אם נחתכה בסכין של איסור, ובלבד שהיה מקונח. [ג] הסכין של היתר שחתכו בו את החתיכה הנמלחת מותר מכאן ולהבא בהדחה בלבד, **וכ"ש שכן הוא הדין אם הסכין היה מברזל שהוא 'קשה'**. [ד] החתיכה הנמלחת שנחתכה בסכין של איסור שלא היה מקונח צריכה קליפה.

בספר הגהות שערי דורא למהרי"א רבו של מחבר או"ה כתב בדיני מליחה שער התשיעי סימן טז אות ד (דפוס וויניציא דף י ע"ב - יא ע"א):

אמנם יראה דלחתוך בשר מלוח ודאי שרי, **דאין מליחה למתכת כלל** ואין נעשית רותח, ובודאי שרי אפילו יש גומות בסכין, לא דמי כלל לכלי שאינו מנוקב, דאין כאן דם בעין כלל בבשר מלוח אלא מה שנבלע במלח... מהרא"י ז"ל¹⁷.

16 לקמן נביא את הוראותיהם של תרוה"ד, הגהש"ד והרמ"א בעניין היתר זה של חיתוך החתיכה הנמלחת. אף לא אחד מהם לא סייג את ההיתר דווקא לחיתוך שיעשה לאחר פליטת כל דמה של החתיכה (בהסתמך, כביכול, על האומרים שבכה"ג פסק כח המלח או נתייבש בו הדם; ראה תוס' חולין קיב, ב סוד"ה 'ודגים'). גם האיסור בו פתח האו"ה שם, לחתוך את החתיכה נצלית, הוא אף טרם פליטת כל דמה של החתיכה, ולעומתו הוסיף האו"ה היתר זה לחיתוך החתיכה הנמלחת - ומן הסתם אף טרם פליטת כל דמה. גם בת"ח כלל יז דין ה הביא הרמ"א היתר זה של האו"ה בשמו, ולא סייגו דווקא לחיתוך שיעשה לאחר פליטת כל דם החתיכה; ראה לקמן. על כן נראה, שכוונת האו"ה לומר שכיוון שהוראתו היא שהאיסור לא נבלע בסכין, ממילא, יש לראותו כצונן.

17 גם בתשובות תרומת הדשן סימן קסב התיר את חיתוך חתיכה הנמלחת אף לכתחילה, אך שם במפורש נאמר דין אחד לסכין של עץ ולסכין של מתכת, וראה בהמשך דבריניו. שיטת הגהש"ד עצמו בשער שביעי היא להקל לתת רותח בקערת המליחה המנוקבת, אפילו היא של חרס ואף לכתחילה (דפוס וויניציא דף ט ע"א עמודה שמאלית אות ב). מעתה צ"ע, מדוע נזקק לסברת היתר מיוחדת לנימוק היתר חיתוך החתיכה הנמלחת בסכין של מתכת; ייתכן שסבר שיש להחמיר בדין סכין הנתחבת לתוך החתיכה, מדין קערת המליחה המנוקבת המונחת תחתיה; ראה גם טור סוף סימן סט בשם רבנו יונה מגירונדי ובב"י ובדרכ"מ שם.

בפשטות, אין מקור בגמרא להבחנה זו שבין כלי מתכת לבין שאר כלים לעניין שיעור הבלעת טעם האיסור בכלים שהאיסור רתח בהם, והבחנה זו היא חידוש מקורי מבית מדרשם המשותף של בעל הגהש"ד ותלמידו בעל האו"ה¹⁸. אמנם, הם השתמשו בסברת ההיתר המחודשת רק בשאלת הבלעת טעם דם שנמלח - שהוא איסור דרבנן, באמצעות רתיחה של מליחה - שאינה רתיחה של אש, ובמקום שקיימת גם סברת היתר נוספת¹⁹; אך מאידך גיסא, גם הגהש"ד וגם האו"ה עוסקים במפורש בעניין היתר **לכתחילה**. מכאן נפתח הפתח לומר, שלו היו הגהש"ד והאו"ה עוסקים בכלי מתכת של ימינו, ייתכן שהיו פוסקים שיש להקל אף במציאות שהאיסור נתבשל בכלי ברתחה של אש, ולפחות לעניין היתר **דיעבד**, ולפחות במקום חשש לאיסור דרבנן בלבד²⁰.

שיטת הרמ"א העולה מיישוב סתירה בין שתי הוראותיו

בדרכי משה בסימן סט אות מב הביא הרמ"א את הדין שבתרוה"ד, וגם העתיק חלק ממה שכתבו הגהש"ד והאו"ה. לענייננו חשוב לדייק במה שכתב הרמ"א בספר תורת חטאת כלל יז דין ה':

...מהרא"י פסק בת"ה סימן קסב **דאין מליחה לעץ ומתכות ושרי אפילו לכתחלה**... וכן נ"ל, ואף על גב דיש לדחות טעמו של מהרא"י דהא דאין מליחה **לעץ** היינו דווקא להפלט מן הכלים אבל לעניין בולע שפיר יש מליחה **לעץ**, מ"מ נראה דשרי מטעם אחר דהדם מישרק שריק ואינו נבלע בסכין... וכ"פ באו"ה הארוך כלל לו דבמליחה אפילו לכתחילה שרי לחתוך בסכין... והכי נהוג. ודווקא לאחר ששהה שיעור מליחה, אבל תוך שיעור מליחה אסור

18 היו ראשונים ובהם הרשב"א שחילקו בין כלי מתכת לכלים אחרים לעניין כלים שמכניסים בהם יין נסך לקיום שבולעים עד כדי קליפה, ע"י ב"י יו"ד סימן קלה, ובשו"ע שם סעיף ה; אך דין זה של כלים של יין נסך הוא דין ייחודי: א. דין זה נאמר, כאמור, מלכתחילה לא בכלים שיין הנסך נכבש בהם מעת לעת, ולא בכלים שיין הנסך נתבשל בהם, אלא רק בכלים שיין הנסך עמד בהם שעה אחת כשהוא צונן (ראה בהגהת הרמ"א שם לסעיף ו וכן בשו"ע שם סעיף יג ובש"ך שם ס"ק לג); ב. החילוק המקל לומר שלעניין הבלעת יין נסך דין כלי מתכת קל יותר מדין שאר כלים, אינו מסברא, אלא מאותה סוגיית גמרא העוסקת בדין יין נסך, המקילה במפורש בדין כלי חרס המצופים אבר, ומכח הטענה שכלי שכולו של מתכת לא גריע מכלי חרס מצופה אבר - היא עופרת; ג. הכלל הידוע והפשוט הוא שלכלי חרס אין היתר לעולם (ראה ויקרא ו, כא), ואף על פי כן, לעניין בליעת יין נסך מקילים בדין כלי חרס לומר שדין כלי החרס, אמנם, חמור מדין שאר כלים, אך עדיין גם לכלי חרס יש היתר (ראה בשו"ע שם סעיף ד). מכאן, שכל גדרי הבליעה והפליטה שבאותה סוגייה הם ייחודיים, ולא ייפלא על כן שיש מקילים בכלי מתכת לגמרי.

19 דם משרק שריק, ע"י חולין קיא, א ותוספות שם ד"ה 'דמא', ובטושו"ע חיו"ד סימן עג סע' ד.
20 כגון בשאלה של בשר עוף בחלב ובספיקות ועוד.

לחתכו, דע"י החתיכה יוצא דם בעין שעליו... ויש לחוש שלא יאסר הבשר מדם
בעין שעליו שיבלע בו ע"י ציר שעליו כמו שנתבאר לעיל...

ספר הת"ח מביא את תרוה"ד ודן בדבריו, אך לא מפקפק כלל בחידוש האומר
שאין מליחה להבליע בסכין של מתכת. הרי לנו לפחות ראשית ראייה לכך שהרמ"א
מסכים עם סברת הגהש"ד (שהביאה בדרכ"מ) ועם סברת האו"ה (שהביאה בדרכ"מ
ובת"ח) שכלי מתכת קשה לבלוע את טעם האיסור יותר מכלי עץ, ועל כן ניתן להקל
בדין כלי מתכת יותר מבדין כלי עץ.

בהגהת שו"ע חיו"ד סימן סט סע' כ הביא הרמ"א את הוראתם של תרוה"ד,
הגהש"ד והאו"ה, שמוותר אף לכתחילה לחתוך בסכין את החתיכה הנמלחת מבלי
לחוש שהסכין תיאסר, אך סייג הוראה זו על פי דברי עצמו בסיום דבריו בת"ח הנ"ל,
שלא נכון להסתמך על היתר זה טרם שתפלוט החתיכה כל דמה:

ויש מתירין לחתוך בסכין לאחר ששהה שיעור מליחה, דאין מליחה לכלים.
וכן עיקר דמותו. אבל הסכין צריך הדחה אחר כך, או נעיצה בקרקע אם
נתייבשה עליו הציר. ואפילו קודם שיעור מליחה אין האיסור משום הסכין
אלא משום שיצא דם בעין על הבשר, ואם רוצה להדחיו שם היטב ולחזור
ולמלחו שם מותר.

כאמור לעיל, גם תרוה"ד וגם או"ה, שדעותיהם הובאו בדרכ"מ ובת"ח, מקילים
לכתחילה לחתוך את החתיכה הנמלחת לא רק בסכין של מתכת אלא גם בסכין של
עץ, וגם טרם פליטת כל דמה של החתיכה, ובת"ח הסכים הרמ"א עם כל דבריהם
(למעט טענתו הצדדית שהחתיכה הנחתכת טרם פליטת כל דמה חייבת הדחה
ומליחה מחדש, כנ"ל). אם כן, לכאורה, זו הסיבה לכך שגם בהביאו את דעתם להלכה
בהגהת סעיף כ לא חילק הרמ"א בין סכין של עץ לסכין של מתכת. ברם, ממה שכתב
הרמ"א בסע' יז נראה להוכיח שהדין שפסק הרמ"א בסע' כ נכתב לעניין כלי מתכת
בלבד ולא לעניין שאר כלים, וכדין שנכתב בהגהש"ד, וכפי שיתבאר מיד.
פסק השו"ע יו"ד סימן סט סע' טז-יז:

אין מולחין אלא בכלי מנוקב... ואם מלח בכלי שאינו מנוקב אסור להשתמש
באותו כלי בדבר רותח. ויש אומרים שאפילו בצונן אסור להשתמש בו בלא
הדחה, ואם נשתמש בו בלא הדחה ידיח מה שנשתמש בו, **אבל אם הוא
מנוקב מותר לאכול בו אפילו רותח. ויש אוסרין ברותח.**

והוסיף הרמ"א בסעיף יז: **ויש ליזהר לכתחילה, ובדיעבד מותר.**

דין זה שכתב הרמ"א בהגהת סעיף יז, שלכתחילה אין להשתמש רותח בקערת
המליחה אפילו היא מנוקבת (ורק בדיעבד ההיתר לא נאסר), עומד לכאורה בסתירה
למה שמורה הרמ"א בסעיף כ, שאם הנידון הוא הסכין בלבד ולא החתיכה הנמלחת,
אף לכתחילה מותר לחתוך את החתיכה גם טרם פליטת כל דמה, והסכין כלל אינו

נאסר גם לא להשתמש בו רותח מכאן ולהבא (והדחת הסכין נדרשת לניקוי פני הסכין בלבד), וכן מקשה הט"ז שם ס"ק נג. בפמ"ג (במ"ז על הט"ז שם) הביא את יישובו של בעל נה"כ: השימוש בסכין לחיתוך החתיכה הנמלחת הוא שימוש ארעי ועל כן מבליע במידה פחותה, והשימוש בקערת המליחה הוא קבוע ועל כן מבליע במידה רבה²¹. אולם תירוץ זה מתאים רק ליישוב הוראת הרמ"א בסי' סט סע' כ, כיוון שלפי הסייג שהוסיף הרמ"א מעצמו שחיתוך החתיכה תוך כדי פליטת הדם מצריך הדחה של החתיכה ומליחתה מחדש, מעטים הסיכויים שהחיתוך יעשה מלכתחילה. אך תרוה"ד, הגהש"ד והאו"ה עצמם - שהם המקור להוראת הרמ"א הזו - סברו, כאמור, שמוותר לחתוך את החתיכה הנמלחת בסכין בשרי של היתר ללא כל הגבלה, אם כן, מה מקור הסברא שחיתוך זה ייעשה רק בדרך ארעי, ושזו הסיבה להיתרו?

על כן נראה שיש מקום להציע כאן יישוב חדש. בדרכי משה סימן סט ס"ק לה משמע שהמקור להוראת הרמ"א בהגהת סימן סט, יז, הוא ספר האו"ה בכלל ג. והנה, לשון ספר האו"ה בכלל ג דין ד מכוון ליישוב אחר:

ואע"פי שהגיה מהרי"ף בסמ"ק דכלי עץ מנוקב שנמלח בו מותר להשתמש בו רותח אפ"ל לכתחילה דדם מישרק שריק, מ"מ אין נוהגין להניח עליו פשט"ידא רותח לכתחילה, דלגבי חמי האור אין סומכין לכתחילה על דם משריק שריק, וגם חיישינן לכתחילה לבקעי' כדחיישינן גבי צינור דמקוה. אבל כלי חרס מנוקב שנמלח בו אוסר מהרי"ף אפ"ל בדיעבד אם נשתמש בו רותח לפי שבוילע בקל כדאיתא לעיל, ונהי דאינו פולט על ידי מליחה - על ידי חמי האור מיהא פולט.

הרי לנו עתה יישוב פשוט לסתירה שבין שתי הגהות הרמ"א: בסעיף יז עוסק הרמ"א בקערת המליחה שבימייהם היתה על פי רוב של עץ²² או של חרס, ולפיכך, הורה להחמיר שלא להניח בה רותח לכתחילה אפילו היא מנוקבת; לעומת זאת, בהגהת סעיף כ עוסק הרמ"א בסכין לחיתוך בשר שבדרך כלל היא של מתכת, ולכן הקל הרמ"א להתיר את תחיבתה לחתיכה הנמלחת אף לכתחילה²³. גם לשון הת"ח

21 סברא כעין סברת בעל נקוה"כ, ולעניין דין הסכין שחוטכים בה צלי, מופיעה בהגהש"ד שער תשיעי סימן טז (דפוס וויניציא דף י ע"ב עמודה שמאלית אות ד), ובהסתמך על הסברא שכתבו בעלי התוספות בחולין דף ח ע"ב ד"ה 'והלכתא'. ברם, היא גופא צריך ביאור: בעלי התוספות כתבו סברא זו לנימוק דין סכין ששחטו בה טריפה, לבאר הכיצד די מדינא דגמרא לקנחה ב'בליתא דפרסא'; וכיוון שרוב בהמות אינן טריפות, על כן יכלו להניח ששחיטת טריפה היא מעשה אקראי. אך מי ערב לן שגם חיתוך חתיכה הנצלית או הנמלחת מעשה אקראי הוא? אף הגהש"ד עצמו בהמשך דבריו שם מעיר שכבר בתוספות הנזכר הובאה דעת ר"ת שמעיקרא לא הסכים לחילוק זה, ואף לא לנימוק דין סכין ששחט בה טריפה.

22 להדיא הוא בהגהש"ד שער שביעי (דפוס וויניציא דף ט ע"א עמודה שמאלית אות ב).

23 ואכן, מדברינו, שהרמ"א בהגהת סעיף כ החמיר להתיר את חיתוך החתיכה הנמלחת דווקא

בכלל יא-יב דין ז העוסק באותו דיון בו עוסק הרמ"א בהגהת סימן סט סע' יז מזכיר דווקא כלי עץ וכלי חרס ואוסר לכתחילה להניח בהם היתר רותח אף שהם מנוקבים, אך אינו מזכיר כלל כלי מתכת. גם בדרכי משה בסימן סט ס"ק לו נזכר המנהג לאסור להניח רותח לכתחילה בקערת המליחה המנוקבת, וגם בפעם זו נזכר המנהג על כלי עץ בלבד.

הסייגים

מהאמור עולה שהרמ"א הכריע שלעניין הבלעת דם הנפלט מחתיכת היתר במליחה הנעשית כדיון, יש לחלק בין כלים של מתכת שאינם בולעים את הדם כלל, לבין כלים של עץ או של חרס שלכתחילה יש לחוש שמא נבלע בהם הדם. ברם, אין ללמוד מכך שדעת הרמ"א היא שלעולם יש לחלק בין כלי מתכת לבין שאר כלים. אדרבה, בכל סטייה, אפילו קלה, מהנסיבות בהן נכתב ההיתר, נמנע הרמ"א מלהקל (ולעתים אף קדמוהו בכך פוסקי אשכנז).

סייג ראשון: רתיחה של מליחה וכשאין סברת היתר נוספת: על פסק השו"ע בחיו"ד סימן צח סע' ד הנ"ל הוסיף הרמ"א:

ובלבד שבלעו על ידי רתיחת אש שאז הבליעה הולכת בכל הכלי, **אבל על ידי רתיחת מליחה אינו נבלע בכלי רק כדי קליפה ואין צריך לשער רק כדי קליפה.**

הרכבת הגהת הרמ"א על פסק השו"ע מוליכה למסקנה שאף הרמ"א מודה שמליחה מבליעה אף בכלי מתכת כדי קליפה, דהיינו, לא פחות ממידת ההבלעה של מליחה בשאר כלים. מכאן הכרח לומר, שאף הרמ"א שהסתמך על קושט"ם של כלי מתכת להקל ולהתיר אף לכתחילה לחתוך בסכין היתר של מתכת את חתיכת ההיתר הנמלחת, לא היה מקל לו לא עמדה לעזרו סברת ההיתר נוספת שדם משרק שריק; וכן מסכימים הש"ד בסימן סט ס"ק פח והגר"א בבאורו שם.

גם הגהש"ד כתב²⁴ שאם נמלחה החתיכה בכלי שאינו מנוקב צריך להגעיל את הכלי, וגם הבשר נאסר; ואם חתכו את הבשר בסכין לפני שהדיחו את הבשר גם הסכין צריך הגעלה 'משום דמלוח כרותח והדם נבלע בסכין'. כשהחתיכה נמלחת בכלי שאינו מנוקב נופלת הסברא שדם משרק שריק, ועל כן הצריך הגהש"ד את הגעלת הסכין, מן הסתם אפילו הוא של מתכת.

סייג שני: רתיחה של צלייה ולעניין הדין לכתחילה: הגהש"ד וגם האו"ה וגם

בסכין של מתכת, חייבת לעלות המסקנה שבהגהת השו"ע נד הרמ"א מהוראת תרוה"ד ומהוראת האו"ה בכלל לו דין יד, ומהוראת עצמו בת"ח כלל יז דין ה, שמתירות כולן לחתוך את החתיכה הנמלחת אף לכתחילה לא רק בסכין של מתכת אלא אף בסכין של עץ. 24 דיני מליחה שער השביעי (דפוס וויניציא דף ח ע"א עמודה שמאלית אות ד).

הרמ"א שהקלו, כאמור, בשאלת הבליעה בסכין של מתכת שחותכים בו את החתיכה הנמלחת, הקלו רק לעניין הבלעה באמצעות רתיחה של מליחה, אך לא אף לעניין הבלעה באמצעות רתיחה של צלייה, על כן הורו שלפחות **לכתחילה** אין לתחוב סכין לתוך החתיכה הנצלית טרם שיפלט כל דמה²⁵.

סייג שלישי: רתיחה של כבישה ולעניין הדין דיעבד: חילוק זה שבין כלי מתכת לבין שאר כלים, ושבין הבלעה באמצעות רתיחה של אש לבין הבלעה באמצעות רתיחה שאינה של אש, נשנה באו"ה גם בכלל ב דין ח וגם בכלל ל דין ט לעניין הבלעת טעם האיסור באמצעות רתיחה של כבישה, אך לא לשם שלילת בליעת הטעם בכלים מלכתחילה – אלא לשם צמצום שיעור השישים שיידרש בהיתר נגד טעם האיסור הבלוע בכלים, לאחר שטעם האיסור כבר נבלע בהם, שכך כותב או"ה בכלל ב דין ח לעניין הכלי שהדיחו בו את החתיכה טרם מליחתה²⁶:

ומיהו אם שהה בתוכה שיעור כבישה ודאי אף הכלי אסור אף בדיעבד, וצריך ששים נגד כולו²⁷ אם הוא של עץ וכ"ש של חרס, דקיימא לן כבוש כמבושל ואפילו בכלים... **אמנם בשל מתכת אין מצריכין שישים נגדו בדיעבד אלא כשנאסר ע"י רותחין.**

הט"ז בסימן קה ס"ק א מביא את האו"ה הנ"ל בכלל ב דין ח, ותמה בסיום דבריו: מה שכתב או"ה לחלק בין כלי עץ וחרס למתכות אינו מכיר חילוק זה, דלא מצינו בשום מקום דמתכות יהיה לו קולא יותר, אדרבה מצינו בסימן קכ"א בטור דאין חילוק בין מתכות לעץ ואבן. אלא העיקר בזה דבכל הכלים אין לאסור אותם בדיעבד ע"י שנשרה במ איסור מע"ל. כנלע"ד.

ברם, כאמור לעיל, סברת היתרו של האו"ה בכלי מתכת אינה משום חילוק מפורש אותו התייגע הט"ז למצוא, אלא מתוך הבחינה במציאות שכלי מתכת 'קשים' ויותר קשה להבליע בהם.

אולם, דבר פלא לפנינו: קולא זו של האו"ה לעניין כבישה נשמטה לחלוטין מכל חיבורי הרמ"א, וכלל לא נזכרה לא בדרכ"מ ולא בת"ח כלל ג דין ב, ולא בהגהת הרמ"א בסימן סט סע' א; ואפילו תימא שאין הרמ"א מסכים עם האו"ה להקל

25 ראה הגהש"ד דיני מליחה שער תשיעי סימן טז תחילת אות ד (דפוס וויניצ'א דף י ע"ב) ואו"ה כלל לו דין ט ואילך ובדרכ"מ סימן עו אות ו ובת"ח כלל יט ובהגהת הרמ"א סימן עו סע' ד. ופשיטא שבמקום שהחתיכה הנצלית היא ממש חתיכה של איסור נאסר הסכין גם דיעבד, ראה גם או"ה כלל לו דין י.

26 ראה את הנפסק באו"ה כלל ל דין ט. ודאי שאת הסתום שם יש לבאר על פי המפורש פה, שגם האו"ה מודה שכבישה מבליעה בכלי מתכת, וסברת ההיתר שמתחדשת בהם לשיטתו אינה לומר שאינם בולעים כלל גם בכבישה (שכן הורה האו"ה רק לעניין היתר החיתוך בסכין של החתיכה הנמלחת, ובה בלבד), אלא רק להקל לומר שהנכבש בהם לא נבלע בכל הדפנות, אלא שנבלע רק בחלקן.

27 נגד זה ראה מה שכתב האו"ה בכלל לז בסיום דין א, וצ"ע.

בכה"ג למעשה, עדיין היה מקום להביאו ולחלוק עליו: יתכן ששורש השמטה זו בכך שבהיתר החיתוך בסכין של מתכת את החתיכה הנמלחת עמדו לצידו של האו"ה אף תשובת תרוה"ד והגהש"ד שהבאנום לעיל²⁸, ואף עומדת לצידו סברת ההיתר האומרת שדם משרק שריק, ולכן ניתן להורות כוותיה להלכה, אך לא ניתן להורות כוותיה להלכה אף בהיתרו לעניין חתיכת היתר שנתבשלה בכלי של מתכת שהאיסור נכבש בו, כיוון שבהיתר זה האו"ה הוא יחידאי²⁹ וגם לא עומדת לעזרו סברת היתר נוספת³⁰.

אך במחשבה נוספת נראה שאין בהסבר האמור די: כבישה בכלי מתכת נדונה להקל באו"ה רק לעניין דיעבד³¹, ובהסבר זה שאמרנו יש כדי להסביר מדוע אין להזכיר את סברת ההיתר של האו"ה לעניין היתר בישול ההיתר בכלי המתכת לכתחילה, אך אין בו כדי להצדיק הימנעות מהזכרת סברת ההיתר של האו"ה אף לעניין דיעבד, גם אם לא פסקין כוותיה.

ואכן, ייתכן הסבר אחר: כל עוד שקושיים של כלי המתכת מונע מהם מלבלוע את טעם האיסור מלכתחילה מוכן הרמ"א להקל, אך לא כן במקום שכלי מתכת בולעים, וקשיים של כלי המתכת עולה כסברת היתר לא כדי להתיר את חתיכת ההיתר לגמרי אלא רק כדי לצמצם את השיעור שיידרש בהיתר כדי שלא ייאסר. במקרה זה כנראה שאין הרמ"א מוכן להקל, דלו יהי שאכן נהיה בטוחים שלא נבלע טעם האיסור בכל עובי כלי המתכת אלא רק בחלקו - עדיין לא נהיה רשאים להקל נגד הכלל המוסכם והקבוע בטור ובשו"ע, ושגם בעל האו"ה הסכים לו, שיש לשער בהיתר שישים נגד כל עובי כלי האיסור, ולא רק נגד הטעם שנפלט אל ההיתר מהכלי על פי אומדן יפה, וכנ"ל במבוא.

סיכום ושתי הערות

א. מדינא דגמרא נראה שניתן להתיר חתיכה של היתר שנבלע בה טעם של איסור לא רק בטעימה, ולא רק בשימוש בכללי ההוראה, אלא גם על פי בדיקות

28 תה"ד התיר אף בסכין של עץ, והגהש"ד התיר רק בסכין של מתכת, כנ"ל.
29 הגהש"ד קדם לאו"ה בשימוש בסברא שיש להקל בכלי מתכת, כנ"ל, אך איני יודע אם הקל הגהש"ד בכלי מתכת אף במציאות שהם בולעים, לומר כשיטת האו"ה, שאף כשיש בליעה בכלי המתכת, היא אינה מבליעה בכל דפני הכלי. אמנם, בשער תשיעי דין טז אות א (דפוס וויניציא דף י"ב) לא העלה הגהש"ד סברא זו, אך ייתכן שזאת מפני שהתם פתח את הדיון בקערה של עץ, עיי"ש.

30 לעניין יין נסך הורה השו"ע בסימן קלה סע' ה, דלא כרשב"א, ושאין להקל בדין כלי מתכת מדין שאר כלים (ראה לעיל הע' 18). הרמ"א שם לא הגיה דבר על פסקו של השו"ע, ולא נחלק עליו. כיוון שהנדון שם הוא דין חביות שיין הנסך נערה אליהן, דומה הוא לדין הכלים שהאיסור נכבש בהם, וממילא אין כל פלא שהרמ"א לא הקל.

31 תחילה נכבש האיסור בכלי, ואחריו נתבשל בכלי זה היתר שאין בו שישים נגד כל הכלי, ועתה אנו דנים על שיעור השישים שנדרש בחתיכת ההיתר נגד טעם האיסור הבלוע בדפנות.

מציאותיות־מדעיות שתוכנה שהאיסור כבר נפלט מהחתיכה. מקל וחומר יש ללמוד שמדינא דגמרא ניתן להתיר חתיכה של היתר שיוכח שמלכתחילה כל טעם של איסור לא נפלט אליה.

ב. קטונתי מלהכריע בשאלה האם לפי השו"ע גם בימינו יש משמעות הלכתית לבדיקה מדעית שתשלול כל בליעה ופליטה בכלי מתכת; אך נראה שאם בדיקה זו רק תקבע שיש לצמצם את שיעור הפליטה ההלכתי אי אפשר יהיה להקל, עד שבדיקה זו תשלול פליטה של טעם של איסור מדפני הכלי מכל וכל.

ג. בכלי זכוכית הכריע השו"ע שאין הם בולעים ואין הם פולטים כלל, וגם יישם הכרעה זו הלכה למעשה. כלי מתכת נתחדשו לפני מתן תורה, ולכן יתכן שהשו"ע לא יקל בדינם אפילו יוכח שגם הם אינם בולעים ככלי זכוכית.

ד. **הגהש"ד והאו"ה במפורש אומרים שכלי מתכת הם כלים ייחודיים לעניין הקביעה שסכינים של מתכת שחתך בהם את החתיכה הנמלחת אינם בולעים דם באמצעות רתיחה של מליחה; והאו"ה מוסיף לבאר שהייחוד של כלי מתכת הוא בכך שברזל הוא קשה, ובולע פחות מכלים אחרים.**

ה. **כדי ליישב את הסתירה בין הוראות הרמ"א בסימן סט סע' יז לבין הוראתו בסעיף כ שם יש להסיק שגם שיטת הרמ"א היא שיש להקל בדין כלי מתכת יותר מדיני שאר כלים³², וזאת גם בדין החיתוך בסכין של החתיכה הנמלחת³³, וגם בדין הנחת רותח בקערת המליחה המנוקבת.**

ו. גם בתורת חטאת כלל יא-יב דין ז הזכיר הרמ"א את איסור הנחת רותח בקערת המליחה המנוקבת דווקא בקערת חרס וקערת עץ ולא בקערה של מתכת, וגם בדרכ"מ בסימן סט אות לו נזכר המנהג לאסור להניח רותח בקערת המליחה המנוקבת רק על כלי עץ.

ז. הגהש"ד והרמ"א חידשו, כאמור, היתר **לכתחילה** בכלי מתכת, אך זאת דווקא במקום שגם קיימת סברת היתר נוספת - שדם משרק שריק; ומאידך גיסא, לא הקלו בדין כלי מתכת ואף לא במליחה ואף לא דיעבד, בהעדר סברת היתר הנוספת.

ח. **הגהש"ד וגם האו"ה וגם הרמ"א השתמשו בבדיקת המציאות להתיר אף לכתחילה לחתוך בסכין של מתכת את החתיכה הנמלחת, ושוב לחתוך בסכין זו חתיכה רותחת של היתר, וכל זאת במקום חשש לאיסור דרבנן (אם כי למעשה הקל בעל האו"ה בדין זה, אפילו היה הסכין של עץ, כאמור)³⁴. אף על**

32 היינו דלא כסברת תה"ד בסימן קסב ודלא כהוראת האו"ה כלל לו דין יד, ודלא כדברי עצמו בת"ח כלל יז דין ה להתיר אף לכתחילה את חיתוך החתיכה הנמלחת גם בסכין של עץ.

33 אמנם, כאמור לעיל, הרמ"א עצמו גם בת"ח וגם בהגהת השו"ע הוסיף חומרה לעניין אותה חתיכה שנחתכה בזמן פליטת דמה, והיא שיש להדיח את החתיכה ולמולחה שנית, כך שהיתר לחותכה התאיין לחלוטין; אך אין זה מעניין מאמרינו.

34 מקום נוסף בו הגהש"ד מקל בדיעבד מתוך סברא תלויה מציאות (בשם המרדכי) מובא בבית יוסף חיו"ד בסיום סימן צג. ברם, מהאחרונים שדנו בחידוש זה של הגהש"ד משתמע

פי כן, אף לא אחד הקל לכתחילה להתיר לחתוך בסכין של מתכת חתיכה רותחת של היתר, אם לפני כן חתכו בסכין את החתיכה הנצלית לפלוט את דמה, אף שגם בכה"ג החשש הוא לאיסור דרבנן וגם קיימות סברות היתר נוספות.

ט. עתה ניצבת לפני הלומדים השאלה, אם ניתן להמשיך באותו קו מחשבה ולהקל בדיעבד בדין חתיכת היתר שנתבשלה בכלי מתכת של ימינו³⁵, כשהאיסור שנתבשל בכלי לפני התבשל ברתחה של אש³⁶, ולפחות במקום חשש לאיסור דרבנן³⁷, ובמקום שהבדיקות המדעיות תיעשנה על ידי יהודים יר"ש וכשרים לעדות.

י. אם התשובה לשאלה שהועלתה בסעיף הקודם תהיה חיובית, המסקנה תהיה שלפי הרמ"א אין לחלק בדיני הכלים השונים, ושדין כלי זכוכית שנתחדשו לאחר מתן תורה אינו קל מדין כלי מתכת שנתחדשו לפני מתן תורה, ולא רק כלי זכוכית אלא כל כלי המובא לפנינו מכל סוג שיהיה נדון לגופו, ובלבד שניווכח למעלה מכל ספק בעדות של אנשים כשרים שאין הוא בולע ואין הוא פולט.

יא. האו"ה הרחיק לכת מכולם, והתיר חתיכה שנתבשלה בכלי מתכת שלפני כן האיסור נכבש בו.

יב. הרמ"א בכל חיבוריו נמנע מלהזכיר קולא זו של בעל האו"ה. העלינו את הסברא שהסיבה היא שלעניין כבישה גם לפי האו"ה השאלה המתעוררת אינה בדבר עצם הבליעה והפליטה בכלי מתכת, אלא לענין השיעור הנדרש בהיתר נגד טעם האיסור שבלוע בכלי המתכת, ואחר שבוודאי נבלע בו חלק ממנו.

יג. הרי לנו שגם לפי הרמ"א כל קולא שתתחדש בחתיכת היתר שתבשל בכלי מתכת של איסור חייבת להיות מיוסדת על הוכחה מדעית שכלי מתכת שבימינו אינם בולעים ולא כלום אף לא ברתחה של אש³⁸. אם המחקר המדעי יגלה

שהמקור לחידושו הזה של הגהש"ד אינו במציאות הנראית לעינים כחידוש הנובע משיטה ייחודית, אלא יישום לעניין בשר בחלב של גדרי פליטה ובליעה שגרתיים, שנכתבו מלכתחילה בעניינים אחרים כיון נסד; ראה בט"ז סי' צג ס"ק ב. על כן, לא יפלא שהדרכ"מ בסימן צג אות א מביא חידוש זה של הגהש"ד ונחלק עליו לגופו (ועוד יש לדון בדברי הדרכ"מ שם, ואכמ"ל).

35 לעניין היתר שנתבשל בכלי איסור של מתכת של ימינו, אף האו"ה החמיר לשער שישים נגד כל עובי הכלי; ראה במה שהעתקנו ממנו בפסקה הקודמת: 'אמנם בשל מתכת אין מצריכין שישים נגדו בדיעבד, אלא כשנאסר ע"י רותחין' - משמע שכשנאסר ע"י רותחין מצריכים שישים נגד כל עובי הכלי.

36 אם היתה ממשות איסור דבוקה בדפני הכלי פשיטא שגם דיעבד בעינן שיהיה בחתיכת ההיתר לפחות שישים נגדה, או שממשות האיסור לא תתן בחתיכת ההיתר טעם שמשביח, וכנ"ל; ראה לעיל בסיום הע' 7.

37 ראה לעיל בהע' 24.

38 עובי דפנותיהם של הכלים היום הוא פחות מכדי קליפה, למעט השוליים. אם נכריע למעשה שניתן להסתמך על בדיקות מדעיות באופנים המצוינים יתכן שבדיקה מדעית תגלה לנו שכלי

שבאמצעות רתיחה של אש גם כלי מתכת שבימינו בולעים, ולו במידה פחותה, גם הרמ"א לא יורה להקל.

יד. לסיום, שתי הערות קצרות:

(א) אפילו נורה להקל בדיעבד בדין חתיכת היתר שנתבשלה בכלי של מתכת שנתבשל בו איסור, אין משמעות הדבר שמעתה ואילך מותר אף לכתחילה להחליף כלים משימוש בשרי לשימוש בתבשיל לח חלבי שאין דרכו להדיח (או להיפך), משימוש חלבי לשימוש בתבשיל לח בשרי שאין דרכו להדיח, וזאת משום מנהגנו שנפסק ברמ"א לחוש שבדרך מקרה ידחו את הכלי שהאיסור הונח בו שלא כראוי, או בכלל ישכחו להדיחו טרם שמניחים בו את ההיתר הלח שאין דרכו להדיח³⁹.

(ב) יש פעמים שאף במעשה המותר לגמרי אין להקל, והוא כשקיים חשש שמעשה זה שהוא באמת מותר יתפרש כפריצת גדר בעיני הרואים שאינם תלמידי חכמים, ולא יבינו טעם ההיתר וגבולותיו⁴⁰. לכן ייתכן שכל היתר שיתחדש (אם יתחדש) יהיה ניתן להקל בו רק לאדם בביתו, אך לא במטבחים ציבוריים, בצבא או בעבודה וכדומה.

מתכת בולע אך לא יותר משיעור כדי קליפה, לפחות לעניין השיעור שנדרש בהיתר נגד האיסור הבלוע בשולי הכלי. ראה ברמ"א יו"ד סימן סט סע' טז, וכן שם בסימן צח סע' ד שהרמ"א במפורש מקל לשער שישים רק נגד שיעור כדי הקליפה שבכלי ולא נגד כל עובי הכלי וכנ"ל. וכן פסק האו"ה בכלל לז דין א.

39 ראה לעיל בהע' 9 שהבאנו את הטור והשו"ע או"ח סימן תנא סע' כב המקילים להשתמש היתר, אפילו רותח, בכלי שהשתמשו בו איסור בצונן ולא בלע (למעט בית שאור ובית חרוסת). לעומתם, ראה את המנהג המובא בהגהת הרמ"א ביו"ד סימן סט סע' א שלא להשתמש בדברים אחרים בכלי ששורים בו את הבשר להדיחו טרם המליחה. מנהג זה מובא גם בתורת חטאת כלל יז דין ד בסופו ובדרכי משה סי' סט את א, ומשניהם משתמע שמנהג זה כולל אף שימוש דרך ארעי ובאופן חד פעמי, מחשש - הכתוב במפורש בדרכ"מ - שלא ידחו היטב את הדם מהכלי, טרם שמניחים בכלי את ההיתר הלח שאין דרכו להדיח. גם השו"ע פסק להחמיר ביו"ד סימן צא סע' ב, ומחשש זה - 'דילמא אכיל בלא הדחה', אך שם מיירי בכלי שהאיסור נבלע בו ולא רק נשרה בו. וראה גם בדרכי משה שם אות א ובהגהת הרמ"א שם ובש"ך ובט"ז שם ובמשב"ז שם. ואכן, לאור הנאמר פה, יש להסביר מדוע התירו כל הפוסקים הנזכרים במאמר זה את חיתוך החתיכה הנמלחת אף לכתחילה, ולא חששו שטרם הדחת הסכין מהדם שעל פניו יחתכו בסכין היתר, וכבר דן בדבר הש"ך שם סימן סט ס"ק פט. מסתבר, שהישוב שכתב הש"ך טוב גם ליישב את ההיתר שכתב השו"ע בסימן עו סע' ד לעניין חיתוך החתיכה הנצלית.

40 ראה שו"ע חיו"ד סימן רמב, י ובש"ך שם ס"ק יז (ובדרך זו ראה הוראת הבי"י באו"ח סוף סימן שיז ד"ה 'זוג של מנעל', וכן ברמ"א יו"ד סימן קכד סע' כד ובעוד מקומות); וכן בספר חפץ חיים הלכות לשון הרע כלל ד דין י. ועי' גם גמרא פסחים דף נ סוף ע"ב - נ, א ובבירור הלכה שם.